

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ

Актуальність теми. Сучасна система освіти ставить перед собою завдання виховати компетентну і соціально-активну особистість, яка має фундаментальні наукові, спеціальні і педагогічні, теоретичні і практичні знання, творче педагогічне мислення, широку ерудицію, духовність. Саме вищий освітній заклад володіє духовним потенціалом, здатним створити новий тип фахівця, професіонала, вивести його на новий значно вищий рівень соціальної реальності, особистої культури, де поєднуються професіоналізм, інтелект, соціальна зрілість, прагнення до творчості. Вимоги до майбутнього фахівця, наставника молоді, зумовлюються соціальною потребою суспільства у гармонійно розвиненій, аксіологічно зорієнтованій, духовно багатій особистості.

Значення фахової компетентності майбутнього вчителя як передумови його професіоналізму підкреслюється в педагогічних працях Г. Фешіної, Г. Петрової, І. Зязюна, Л. Хомич, О. Рудницької, В. Подрезова, Л. Масол, О. Шевнюк.

У ході теоретичного аналізу праць зарубіжних та вітчизняних авторів, спрямованих на розробку еталонної моделі представників педагогічної професії (В. Безпалько, О. Бондар, Т. Браже, М. Голубенко, С. Горбенко, Р. Квасніца, А. Маркова, Н. Мурована, В. Сластьонін, П. Фаульштїх, А. Шельтен та ін.), визначено загальну для всіх учителів дисциплін структуру професійної компетентності, до якої входять: особистісний, соціальний, предметний та метапредметний компоненти.

Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців розкрито у дослідженнях Г. Васяновича, К. Джеджері, Н. Миропольської, Н. Ничкало, О. Олексюк, В. Орлова, О. Отич, Г. Падалки, Т. Рейзенкінд, Б. Юсова та ін.

У педагогічній літературі висвітлюються проблеми формування професійної компетентності вчителя, виділені професійні якості, що впливають на готовність і педагогічну майстерність. Так, Г. Петрова, розробляючи професіограму в галузі художньої культури майбутнього вчителя, підкреслює такі його якості: потребу в систематичному художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті, широкий естетичний та художній кругозір, високорозвинений естетичний ідеал, смак, уміння аналізувати, опановувати, сприймати мистецький об'єкт, високий рівень розвитку художньо-творчих здібностей [7]. Л. Хомич вважає, що основними показниками естетичної вихованості вчителя є ступінь оволодіння методикою викладання предметів гуманітарного циклу та глибокі знання з мистецтва; координація своєї роботи, творче мислення, уміння подати матеріал [3].

Поняття «компетентність» (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі [3, с. 1].

Учені Н. Приходько та А. Касьяненко формулюють поняття «компетентність», а також дають визначення цьому поняттю відповідно до вимог працівників освіти. На їхню думку компетентність – це здатність особистості приймати обґрунтовані рішення і нести відповідальність за їхню реалізацію в різних сферах діяльності людини. Це також процес професійного становлення особистості, що неможливо сприймати лише як організаційно-педагогічну діяльність. Професійне ставлення до діяльності – це володіння необхідною сумою знань, умінь, навичок практичної роботи. Професійна компетентність передбачає: усвідомлення особистістю своїх прагнень до діяльності – потреб та інтересів; бажань і ціннісних орієнтацій; мотив діяльності, уяви про свою соціальну роль; самооцінку особистих якостей і властивостей як майбутнього фахівця – професійних знань, умінь,

навичок, професійно-важливих якостей; регулювання свого професійного становлення [1, с. 1].

Поняття «професійна компетентність» є базовим, системоутворюючим, та досить складним. Так, у працях В. Краєвського, Н. Леонтьєвої, І. Лернер, О. Олексюка, М. Станкіна, Н. Трофімової професійна компетентність розглядається як система знань, умінь та особистісних якостей, що відповідають змісту професійної діяльності; визначають професійну компетентність також як готовність до здійснення навчально-виховної діяльності відповідно до конкретних вимог і завдань суспільства Т. Добудько, Л. Карпова, А. Колесникова, В. Сластьонін.

Грунтовне визначення поняття «компетентність» подає І.Зязюн, який розкриває його в соціально-педагогічному контексті та вважає, що «компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти» [2, с. 11]. «Компетентність як властивість індивіда існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо» [2, с. 17].

О. Онаць, А. Хуторський розглядають це поняття як інтегральне утворення, до якого входить система теоретичних знань, практичних умінь, соціально значущих і професійно важливих якостей та набутого досвіду, взаємозв'язок яких забезпечує результативність професійної діяльності вчителя. Науковець А. Маркова стверджує, що професійно компетентною є така праця вчителя, у якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість учителя, у якій досягаються гарні результати в навчанні та вихованні школярів [5, с. 8].

Професійна компетентність, професіоналізм органічно пов'язані з творчістю, художньо-естетичним баченням результатів своєї праці. Розвиток інтелектуальних якостей, таких як: компетентність (організація знань, що забезпечують прийняття ефективних рішень у конкретній галузі діяльності), ініціатива (бажання самостійного пошуку нової інформації й освоєння нових галузей діяльності), творче мислення, здатність до саморегуляції (уміння керувати власною інтелектуальною діяльністю і самонавчанням), унікальність складу розуму – впливає на рівень професійної компетентності та кваліфікації педагога.

Компетентність припускає відкриту пізнавальну позицію – уміння на будь-яку ситуацію дивитися з різних точок зору, тим самим стимулюючи напружену роботу думки. Безпосереднім джерелом інтелектуальної творчості є індивідуальний інтенціональний досвід людини: особливі суб'єктивні стани спрямованості розуму, що виявляються у перевагах і переконаннях. Важливим орієнтиром здатності керувати власною інтелектуальною діяльністю є здібність планувати, оцінювати, зупиняти свою діяльність, передбачати наслідки, знаходити помилки.

Тому, головною метою підготовки педагога у вищому навчальному закладі стає не здобуття ним кваліфікації у вибраній вузькоспеціальній сфері, а набуття та розвиток певних компетентностей (або компетенцій), які мають забезпечити йому можливість адаптуватися в умовах динамічного розвитку сучасного світу. Це потребує впровадження відповідних змін у зміст професійної підготовки майбутніх фахівців і, в першу чергу, майбутніх педагогів.

Учителю потрібно оволодіти низкою компетентностей, щоб здійснювати професійну діяльність. Уперше поняття «ключові компетентності» з'явилося в 1992 році у проекті ЄС «Середня освіта в Європі». Після цього цей термін включають до характеристики кваліфікаційних вимог до педагогічних кадрів [5]. Поняття «ключові компетентності» застосовується для визначення компетентностей, що дають можливість особистості брати активну участь у багатьох соціальних сферах, які роблять внесок у розвиток суспільства та особистого успіху, що може бути застосовано до багатьох життєвих сфер [7].

В. Нестеров і А. Белкін виділяють декілька ключових компетенцій, які є складовими професійно-педагогічної компетентності [6]: когнітивна; психологічна; комунікативна; риторична; професійно-технічна; професійно-інформаційна.

Компетентності залежать від контексту і пов'язані з конкретними цілями специфіки діяльності й особистим досвідом педагога, а також із профілем закладу. Але виділяють групу загальних компетентностей для всіх педагогічних працівників, так звані ключові компетентності, які мають наступні ознаки: багатофункціональність, надпредметність, багатомірність, які потребують значного інтелектуального розвитку.

Професійно-педагогічна компетентність – це здатність учителя перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засоби формування особистості учнів з урахуванням обмежень і розпоряджень, що накладаються на навчально-виховний процес згідно з вимогами педагогічних норм.

Педагогічна компетентність і педагогічний професіоналізм розглядаються як категорії, пов'язані з професією вчителя, в контексті безперервної педагогічної освіти і педагогічної діяльності, вимог до вчителя і його підготовки.

Розглядаючи зміст професійної компетентності педагога, необхідно відзначити складну, динамічну систему мотивів, особистісних помислів і цілей, що постійно розвиваються. Вона містить індивідуально вироблені стратегії, засоби орієнтації у дійсності та підходи щодо вирішення завдань і включає такі компоненти [3]: компетентність діяльності, спілкування та саморозвитку особистості фахівця як основу всієї інтегральної компетентності; професійну творчість діяльності, що включає спрямованість на системний пошук засобів та прийомів вирішення проблем професійної діяльності; системне та модельне мислення як необхідну умову організації та здійснення управлінської праці у вирішенні складних нестандартних завдань; конкретно-предметні знання, що є підґрунтям формування компетентності; праксеологічну, рефлексивну та інформаційну озброєність у вирішенні різних проблем професійної діяльності.

Формування педагогічної майстерності – процес поступовий. *Перший ступінь* – професійна підготовка. Відбувається у вузах педагогічного спрямування. Пізніше педагог розпочинає викладацьку діяльність у навчальному закладі, де продовжується процес його професійного зростання, вдосконалення, але більш інтенсивно і цілеспрямовано. Ефективність цього процесу залежить від установки на самоосвіту і самовдосконалення, від наявності відповідної програми. Крім того, педагог може вчитися у педагогів-майстрів, аналізувати роботу більш досвідчених колег, займатися методичною діяльністю. *Другий ступінь* – педагогічна майстерність. Постійне прагнення до творчості. Поступово психолого-педагогічна культура вчителя підвищується. Окрім репродуктивної діяльності він займається педагогічним моделюванням, пошуком нових елементів у навчально-виховному процесі, його вдосконаленням. Одночасно розвиваються педагогічні здібності, якості і властивості, багатим стає методичний арсенал. Але розвиток структурних компонентів відбувається нерівномірно. До педагога-майстра звертаються за порадою, досвідом менш зрілі колеги. *Третій ступінь* – педагогічне новаторство. Досягнення найвищого рівня педагогічної майстерності – тривалий і складний процес. Не всім викладачам вдається його досягнути, але до цього бажано всім прагнути. Викладач-новатор вносить *принципово нові ідеї* у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює нові педагогічні технології. Стати педагогом-новатором допомагають високий рівень теоретичної і практичної підготовки, інтелектуальні здібності, творчий склад розуму.

Нові освітні технології вимагають компетентності і відповідної підготовки вчителя, професійне становлення якого відбувається в органічному взаємозв'язку з особистісним розвитком. У стінах ВНЗ майбутні педагоги мають змогу підвищити педагогічну майстерність шляхом роботи в методичних об'єднаннях, творчих групах, тренінгах, семінарах тощо. Вивчення передового педагогічного досвіду, участь у професійних конкурсах, ярмарках педмайстерності, проведення відкритих уроків, взаємовідвідування

уроків, науково-методична діяльність, дистанційна освіта та самоосвіта – все це сприяє підвищенню рівня професійної майстерності майбутнього педагога.

Професійна компетентність майбутнього вчителя має спиратися на основи, квінтесенцію знань, умінь і навичок, а так само на уміння ними оперувати для одержання власного неповторного результату творчої діяльності, що будується на основі культури сприйняття. Процес становлення професійної компетентності складний і тривалий, тому що містить у собі всі знання і навички, засвоєні індивідом за період навчання.

У професії вчителя фокусуються: володіння методикою викладання предмета, здатність розуміти і впливати на духовний світ своїх учнів, повага до них, значущі особистісні якості, високий рівень художньої компетентності. У психолого-педагогічній літературі знаходимо інтерпретацію компетентності як системи знань та умінь педагога, що виявляється під час вирішення на практиці професійно-педагогічних завдань. Т. Браже підкреслює, що професійна компетентність людей, які працюють у системі «людина-людина», визначається не тільки базовими знаннями й уміннями, а й ціннісними орієнтаціями фахівця, мотивами його діяльності, усвідомлення ним себе в освіті і світу навколо себе, стилем взаємодії з людьми, загальною культурою, здатністю розвитку власного творчого потенціалу [2, с.89-94].

Під професійною компетентністю вчителя слід розуміти ґрунтовне знання педагогом сучасних проблем педагогіки, психології, суспільствознавства та методики предмету викладання, а також уміння застосовувати ці знання в практичній діяльності. Обов'язковою ознакою професійної компетентності учителя виступає уміння співвіднести наявні знання з цілями, умовами і способами педагогічної діяльності.

Особливістю професійної підготовки майбутніх учителів є орієнтація на об'єктивний взаємозв'язок між дисциплінами. Студенти мають пізнати закономірності, які лежать в основі реалізації міжпредметних зв'язків у навчальному процесі й визначаються 4 принципами: цільовим, мотиваційним, понятійним, креативним [6, с. 33].

Отже, система формування професійної компетентності педагогів у ВНЗ має не тільки надавати учителю значну кількість професійних та психолого-педагогічних знань, професійно-виконавчих умінь і навичок, а й проектувати подальші кроки підвищення його кваліфікації, професійного розвитку відповідно до сучасних вимог загальної освіти, тому однією з актуальних проблем є створення таких умов, які забезпечать підвищення їхньої кваліфікації та професійного зростання.

Власний досвід роботи дозволяє стверджувати, що студентові необхідно створити умови для розвитку професіоналізму, майстерності, освіченості, творчого ставлення до своєї діяльності; давати ґрунтовні методологічні, загальноосвітні та базові знання, на інформаційному рівні вчити відслідковувати найбільш цікаві та корисні напрями розвитку педагогічної науки і практики, розвитку суспільства в цілому, відповідних та споріднених галузей, робити відповідні узагальнення, визначати нові тенденції та перспективи виконання творчих проектів та їх упровадження в навчальний процес. Важливо на аксіологічному рівні стимулювати творчу активність, формувати потребу у подальшому розвитку; на діяльнісному – впроваджувати у практику відповідні техніки, технології, прийоми ефективної роботи; розвивати вміння широкого профілю, адже навчання відбувається не за суто предметним, а за комплексним принципом.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови /під ред. Бусела В.Т. – К.: Перун, 2001. – С. 445.
2. Віаніс-Трофименко К.Б. Компетентний учитель – запорука реалізації компетентнісного підходу до сучасного освітнього процесу // Управління школою. – 2006. – №22-24. – С.54-57.
3. Введенский В.Н. Компетентность педагога как важное условие успешности его профессиональной деятельности // Инновации в образовании. – 2003. – №4. – С.21-31.
4. Гарашук М.В. Практична підготовка вчителя історії та правознавства у ВНЗ // <http://psych.kiev.ua>
5. Петров А. Профессиональная компетентность: понятийно-терминологические проблемы // Alma mater. – 2004. – №10. – С.6-10.
6. Онаць О. Практика формування професійної компетентності молодого вчителя // Шляхи освіти. – 2005. – №3. – С.35-39.
7. Ситник О.П. Професійна компетентність вчителя // Управління школою. – 2006. – №14. – С.2-9.

У статті визначаються основні аспекти формування професійної компетентності майбутніх педагогів в процесі навчання у ВНЗ.

Ключові слова: професійна компетентність вчителя, практична підготовка педагога, професійний розвиток особистості.

В статье определяются основные аспекты формирования профессиональной компетентности будущих педагогов в процессе обучения в вузе.

Ключевые слова: профессиональная компетентность учителя, практическая подготовка педагога, профессиональное развитие личности.

This paper identifies the key aspects of the professional competence of teachers in learning in high school.

Keywords: professional competence of teachers, practical training for teachers, professional development of the individual.